

Тема 1. Економічна безпека підприємницьких структур: сутність та шляхи формування*

1.1. Зміст економічної безпеки та її рівні

1.2. Сутність економічної безпеки підприємства та її підсистеми

1.3. Елементи загроз економічній безпеці підприємства

1.1. Зміст економічної безпеки та її рівні

Сучасні умови функціонування вітчизняних підприємств спричиняють велику низку проблем, які потребують перманентного або негайного розв'язання. На сьогодні питання забезпечення сталого економічного розвитку підприємств є визначальним і потребує значних організаційних та фінансових заходів. На економічний розвиток підприємства впливають загрози макро-, мезо- та мікрорівня. Пошук шляхів правильного діагностування проблем економічної стійкості й ефективної роботи підприємств, систематизація та оцінювання наявних загроз і ризиків, а також визначення системи менеджменту підприємства, його функцій із забезпечення економічної безпеки господарської діяльності підприємства виходять на рівень найважливіших завдань сучасного розвитку національної економіки.

Особливе місце в системі національної економічної безпеки посідає проблема економічної безпеки підприємств, що має дуальний характер. З одного боку, функціонування підприємств здійснюють в умовах нестаціонарного зовнішнього середовища, для якого характерні зменшення обсягів інвестиційних укладень, високі відсоткові ставки за довгостроковими банківськими кредитами, нестабільність податкового законодавства, що істотно знижує рівень життєздатності підприємств і підвищує ймовірність переходу у кризовий стан. З іншого – кризові тенденції на мікрорівні створюють передумови негативних тенденцій розвитку регіональних систем і зниження рівня національної економічної безпеки. У зв'язку із цим особливої актуальності набуло питання формування економічної безпеки підприємств та їхнього теоретичного підґрунтя.

Термін "безпека" є найбільш уживаним у сучасному світі й не тільки з погляду економіки. Цей термін використовують у повсякденному житті, він є предметом дослідження багатьох наук: від природничих до медичних. У перекладі із грецької термін "безпека" означає "володіти ситуацією".

На рис. 1.1 показано базові ознаки, відображені у визначенні поняття "безпека".

Рис. 1.1. **Визначення поняття "безпека"**

Безпека в сучасному світі має безліч видів, основні з яких наданона рис. 1.2. Але найбільш визначне та особливе місце посідає економічна безпека.

У науковій літературі немає єдиного визначення цієї категорії. Але в загальному значенні під економічною безпекою розуміють найважливішу якісну характеристику економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства. Таким чином, можна стверджувати, що економічна безпека є синтезом впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають позитивно чи негативно на розвиток національної економіки, її стабільність і стійкість та гарантує захист від наявних загроз.

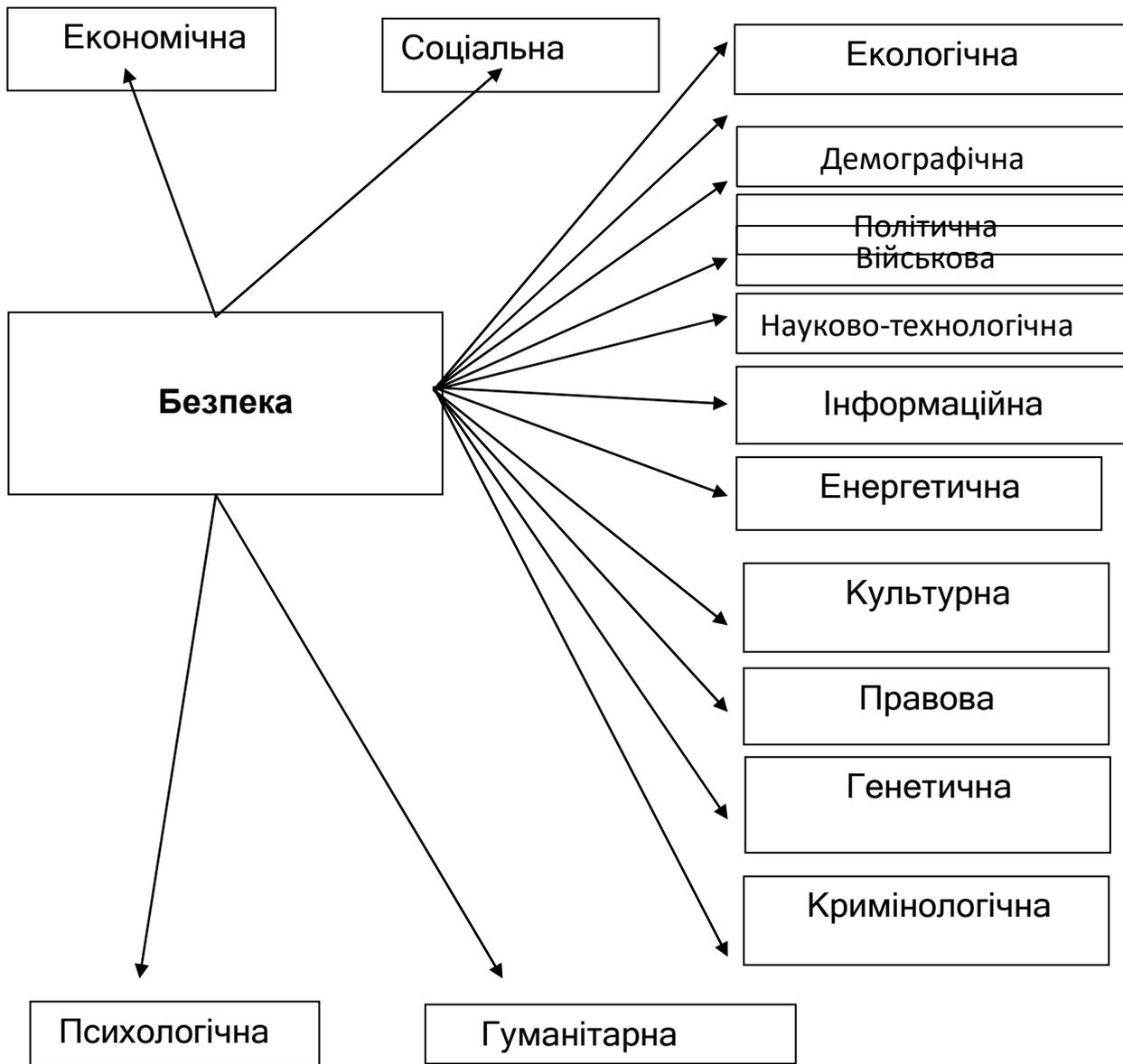

Рис. 1.2. **Види безпек**

Ієрархію рівнів економічної безпеки та їхні характеристики надано на рис. 1.3.

Внутрішні фактори, або фактори внутрішнього середовища характеризують стан суб'єкта економічної безпеки, а зовнішні фактори виникають зовні й не залежать від зусиль самого суб'єкта. Необхідно зазначити, що всі рівні економічної безпеки тісно пов'язано між собою та мають істотний вплив одна на одну. Базовою є економічна безпека підприємства, але вона не є достатньою для забезпечення економічної безпеки вищого рівня. Головною метою економічної безпеки підприємства є гарантування стабільного та максимально ефективного функціонування зараз і високий потенціал розвитку в довгостроковій перспективі.

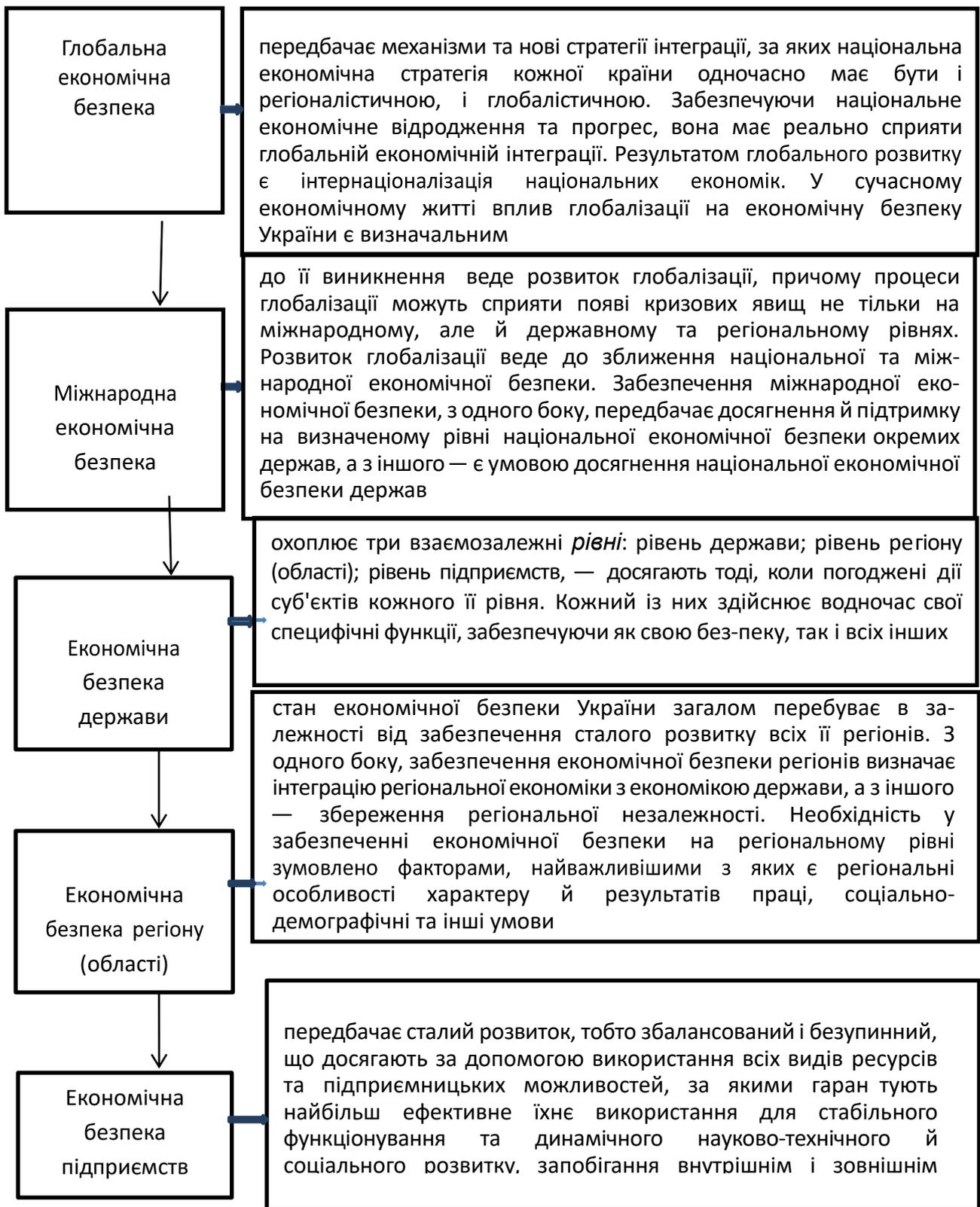

Рис. 1.3. Ієрархія рівнів економічної безпеки та їхні характеристики

1.2. Сутність економічної безпеки та її підсистеми

Вітчизняні науковці приділяли значну увагу визначенню поняття "економічна безпека підприємства". У табл. 1.1 наведено підходи провідних науковців до визначення цієї категорії.

Таблиця 1.1

Аналіз визначень поняття "економічна безпека підприємства"

№ п/п	Автори	Визначення
1	2	3
1	Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін.	У більш загальному аспекті економічна безпека – це характеристика, сутність якої полягає в нормальному функціонуванні економічної системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісного включення у світову економічну систему. Коло суб'єктів економічної безпеки охоплює не тільки державу, а й підприємство та особу, які здійснюють самостійну діяльність і забезпечують власну економічну безпеку. Таким чином, залежно від суб'єкта виділяють економічну безпеку особи, підприємства та держави
2	Васильців Т. Г.	Економічна безпека підприємства – це такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та воно одночасно гарантує: найефективніше використання ресурсів, інтелектуального й кадрового потенціалу; стабільність функціонування, сталість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування. Відповідно головною метою реалізації заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування, а завданнями такої роботи є досягнення мети функціонування підприємства; забезпечення ефективного використання ресурсів, запобігання руйнівному впливу зовнішнього середовища; здійснення фінансової стійкості та платоспроможності; охорона комерційної таємниці та інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна і капіталу

1	2	3
3	Лисенко Ю. Г., Міщенко С. Г., Руденський Р. А., Спиридонов А. А.	Безпека фірми – це такий стан виробничо-економічної системи, за якого функціонують механізми запобігання або зменшення ступеня впливу загроз стабільності функціонування і розвитку підприємства. Забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає досягнення високих фінансових результатів діяльності та фінансової стійкості; забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу; високу ефективність системи управління, оптимальність та ефективність організаційної структури; високий рівень екологічності; якісну правову захищеність усіх аспектів діяльності; захист інформаційного середовища; безпека персоналу, його капіталу, майна та комерційних інтересів
4	Мунтіян В. І.	"Економічна безпека підприємства - це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому"
5	Стеценко С. П.	Економічна безпека підприємства (фірми) - це такий стан суб'єкта господарювання, за якого життєво важливі компоненти структури й діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін
6	Пластун О. Л.	Економічна безпека промислового підприємства - це безперервний процес забезпечення на промисловому підприємстві, що перебуває в певному зовнішньому оточенні, стабільності його функціонування, фінансової рівноваги й регулярного витягання прибутку, а також можливості виконання поставлених цілей і завдань, здатності його подальшого розвитку та вдосконалення на різних стадіях життєвого циклу підприємства і в процесі зміни конкурентних ринкових стратегій
7	Шевченко І. А.	Безпека підприємства – це такий стан його правових економічних і виробничих відносин, а також матеріальних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів, яке виявляє здатність підприємства до стабільного функціонування

Таким чином, буде таке синтезоване визначення економічної безпеки підприємства – це стан ефективного використання ресурсів і наявних

ринкових можливостей, що дозволяє підприємству уникнути внутрішніх та зовнішніх загроз і забезпечує йому сталий розвиток на ринку, відповідно до вибраної місії.

Сьогодні головними проблемами підприємств у сфері економічної безпеки є такі: неконтрольована приватизація; банкрутство неефективних підприємств, які не витримують ринкової, зокрема й недобросовісної, конкуренції; відсутність прозорої податкової системи.

Забезпечення економічної безпеки підприємства покликано досягненню основних функціональних цілей підприємства, основні з яких надано на рис. 1.4.

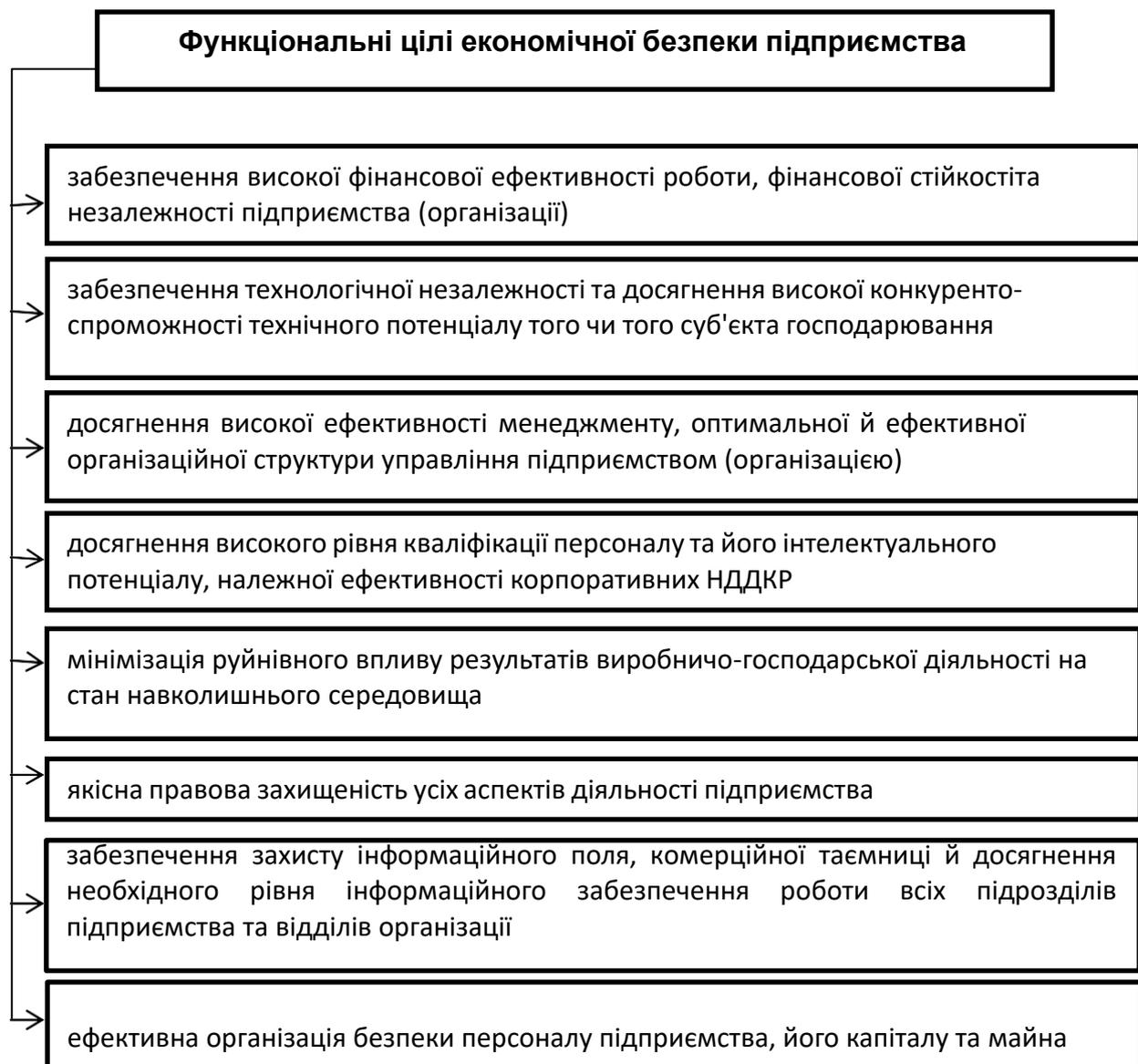

Рис. 1.4. Функціональні цілі економічної безпеки підприємства

У межах підходу, обумовленого впливом зовнішнього середовища, вітчизняні науковці виділяють ресурсно-функціональний підхід, який визначає сім функціональних складових економічної безпеки підприємства (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Складові економічної безпеки підприємства

Ці складові пов'язані між собою, рівнозначні в контексті забезпечення економічної безпеки, однак базовою, безумовно, є фінансова безпека.

В основі ресурсно-функціонального підходу лежить дослідження усіх значущих факторів, що впливають на стан економічної безпеки підприємства, розрахунок економічних індикаторів економічної безпеки підприємства за результатами аналізу розроблених заходів щодо максимізації рівня економічної безпеки підприємства.

Можна виділити внутрішні, зовнішні фактори, які впливають на діяльність підприємства. До внутрішніх зараховують такі: вид діяльності підприємства; досвід, відповідна кваліфікація керівництва й персоналу; наявність відповідних комунікацій для підприємства; форма власності; пропорції між власним і залученим капіталом; інноваційна діяльність; організація виробництва; показники фінансового стану; ефективна маркетингова діяльність.

1.3. Елементи загроз економічній безпеці підприємства

Поняття "загроза" вітчизняні науковці розглядають у контексті надійного забезпечення захисту в сучасних умовах.

У табл. 1.2 наведено визначення поняття "загроза" вітчизняними та іноземними науковцями.

Таблиця 1.2

Визначення поняття "загроза" вітчизняними та іноземними науковцями

Автори (джерело)	Визначення
1	2
Закон України "Про основи національної безпеки України"	Загрози національній безпеці - наявні та потенційно можливі явища і фактори, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України
Варналій З. С.	Загроза - це сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів, яка, своєю чергою, може створювати різноманітні ризики
Мігус І. П.	Загроза становить певну подію, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання
Васильців Т. Г.	Загроза - це сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів, яка, своєю чергою, може створювати різноманітні ризики

1	2
Кузенко Т. Б.	Загроза - це реально чи потенційно можливі дії або умови навмисного або випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом завдання матеріальної (прямої або непрямой) шкоди, що призводить до фінансових втрат, включно із упущеною вигодою
Мунтіян В. І.	Загроза - це можливість заподіяння шкоди, майнових, фізичних або моральних (духовних) збитків особистості, суспільству чи державі
Дідович І. І.	Загроза - це сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству, державі, ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів
Мартюшева Л. С.	Загроза - це природне чи техногенне явище, коли можлива поява явищ або процесів, здатних уражати людей, завдавати матеріальних збитків, руйнувати довкілля
Фіксел Дж.	Загроза - це явище чи ситуація, що може завдати шкоду здоров'ю людини або її безпеці. Небезпеку можна визначати якісно, а ризик - кількісно
Варнес Д.	Загроза - це ймовірність виникнення в певний момент часу та в межах цих територій явища, що потенційно здатне уражати людей і завдавати матеріальних збитків

До *внутрішніх загроз* належать такі фактори: недоліки у виробничому процесі; дефіцит у фінансуванні, низький рівень кваліфікації персоналу підприємства; низький рівень менеджменту.

До факторів зараховують: стабільність економічної ситуації у країні; рівень конкуренції; частку ринку; постачальників; споживачів; нові технології; державні органи.

До *зовнішніх загроз* належать: зниження купівельної спроможності споживачів; рівень інфляції; сезонні коливання попиту; кризи окремих галузей економіки.

Усі джерела фінансової загрози підприємства розподіляють на дві групи: *об'єктивні*, що виникають у результаті форс-мажорних обставин, та *суб'єктивні*, які мають внутрішнє та зовнішнє походження. Таким чином, загроза фінансовим інтересам становить форму виявлення її суперечності з фінансовим середовищем функціонування підприємства, що відображає реальну або потенційну можливість виявлення деструктивного

впливу різних факторів та умов на їхню реалізацію у процесі фінансового розвитку, що призводить до прямого або непрямого економічного збитку (рис. 1.6).

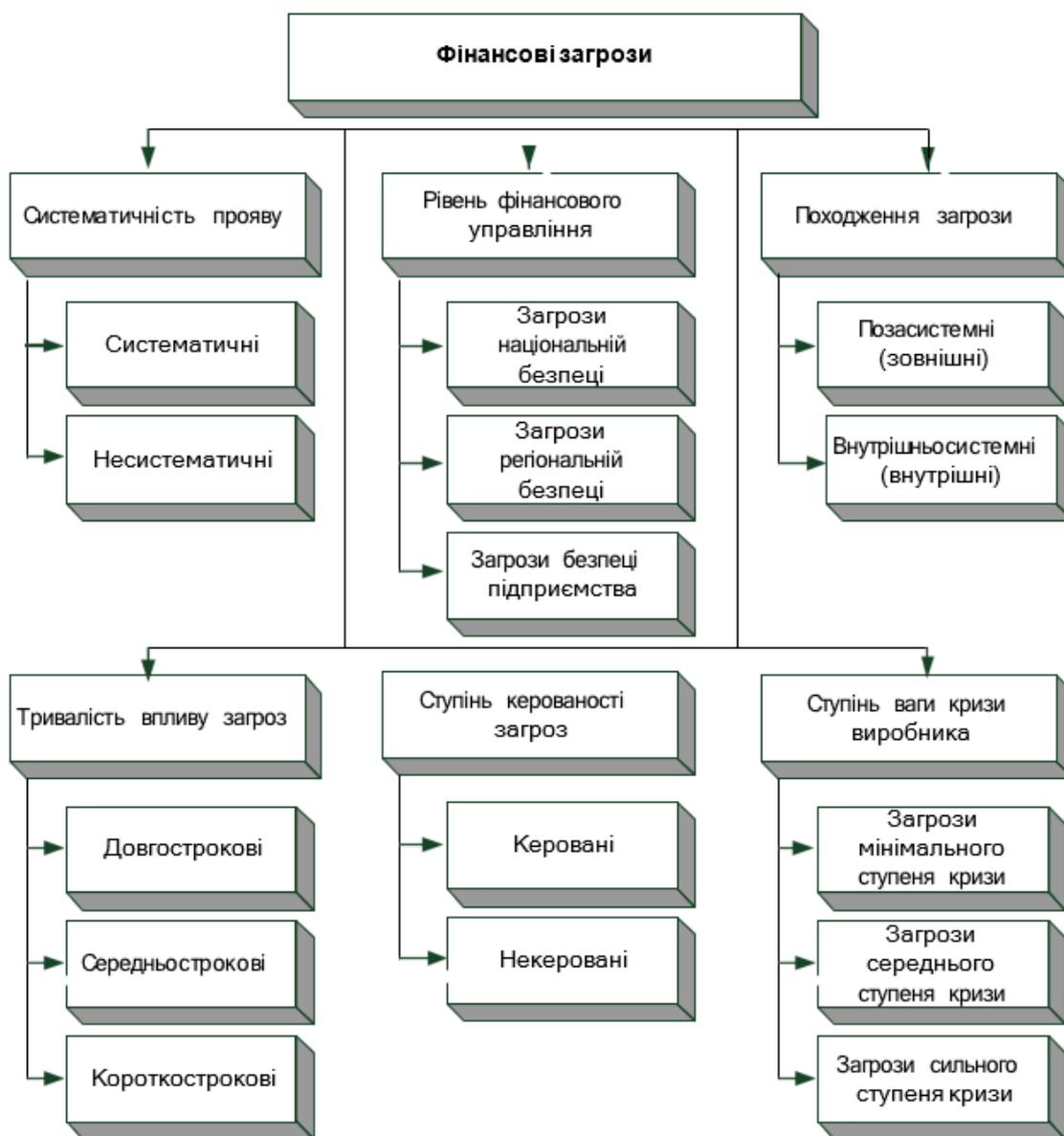

Рис. 1.6. Типологія фінансових загроз

Залежно від джерела походження, фактори загрози розподіляють на зовнішні та внутрішні. Сутність цих загроз виявляють уже у їхній назві, і вона відображає джерело формування загрози: із боку зовнішнього для підприємства середовища і через помилки та прорахунки, допущені керівництвом підприємства.

Головні *зовнішні фактори* загрози, що впливають на втрату фінансової безпеки, — це:

скуповування акцій, боргів підприємства небажаними партнерами;
наявність значних фінансових зобов'язань у підприємства (як значної величини позикових засобів, так і великих заборгованостей підприємству);
нерозвиненість ринків капіталу та їхньої інфраструктури;
недостатня розвинутість правової системи захисту прав інвесторів і виконання законодавства;
криза грошової та фінансово-кредитної систем;
нестабільність економіки;
недосконалість механізмів формування економічної політики держави.

До *внутрішніх факторів* загроз, що впливають на фінансову безпеку, належать навмисні або випадкові помилки менеджменту у сфері управління фінансами підприємства, пов'язані з:

вибором стратегії підприємства;
управлінням та оптимізацією активів та пасивів підприємства (розроблення, впровадження й контроль за управлінням дебіторською та кредиторською заборгованостями, вибір інвестиційних проєктів і джерел їхнього фінансування, оптимізація амортизаційної та податкової політики).

За систематичністю вияву фактори загрози розподіляють на:

- 1) *систематичні загрози*, котрі, раз виникнувши, є завжди (чи досить тривалий час) і завжди здійснюють свій вплив на діяльність підприємства;
- 2) *несистематичні загрози*, що здійснюють свій вплив на діяльність підприємства або стохастично, або з визначеним періодом виникнення.

За тривалістю впливу на функціонування й розвиток підприємства фактори загрози розподіляють на довго-, середньо- і короткострокові.

Термін дії наслідків *довгострокових загроз* коливається від 3 до 5 років. *Середньострокові загрози* містять загрози, наслідки від яких виявляють протягом 1–3-х років.

Короткострокові загрози є високодинамічними у своєму вияві, їхні наслідки безпосередньо впливають на діяльність підприємства протягом від кварталу до одного року.

За можливістю локалізації менеджментом підприємства наслідків загроз, їх розподіляють на керовані й некеровані.

На *керовані загрози* можливе здійснення прямого впливу з боку керівництва підприємства, із метою зміни ступеня впливу загрози.

Некеровані загрози не підлягають прямому впливу. Вони відображають загрози загального рівня розвитку ринкових відносин у країні, а тому керівництву підприємства обов'язково слід урахувувати їх у своїй діяльності. Залежно від ступеня ваги кризи, викликаної дією того чи того дестабілізаційного фактора, загрози класифікують на такі, що викликають труднощі, значні та катастрофічні. Необхідно зазначити, що є досить багато варіантів подібних класифікацій. Деякі автори виділяють чотири фази кризи: криза в широкому розумінні (криза рентабельності), фаза збитковості виробництва, фаза виснаження, чи відсутності резервних фондів, фаза неплатоспроможності.

* Використані матеріали навчального посібника:

Фінансова безпека підприємства [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 123 с.